

דף הרחבות לנושא –

דיני מוקצה (שיעור 4)

מוקצה מחמת גופו – כלים העומדים לתיקון

יחידה מספר 40

❖ כיצד המיוחס לר"ן למד את הגמרא? וראשונים נוספים

בשיעור הוצגה מחלוקת בין התוספות והמיוחס לר"ן אם היות הכלי עומד לתיקון ו"מוכן אגב אביו" משפיע על היותו מותר בטלטול בשבת. בעבר הדגשנו שהחידושים המיוחסים לר"ן אינם חידושי הר"ן עצמו. בסוגיה זו אנו עדים לכך שהר"ן עצמו כתב כדברי בעלי התוספות, ולא כדברי החידושים המיוחסים לו!

חידושי הר"ן מסכת שבת דף קכב עמוד ב

וא"ת והא אסיקי' לקמן (בפרק כלים זה) [בפרקי'] דשברי כלים שנשתברו בערב שבת שרי טפי משנשברו בשבת דאילו שנשברו מערב שבת לכולי עלמא סגי להו במעין מלאכתן ואילו נשברו בשבת פלוגתא דרבי יהודה ורבנן? לאו קושיה היא, דהתם, כיוון שאינן ראויין למלאכתן הראשונה, דין הוא שבנשברו בשבת יהו אסורין מדין נולד, אבל דלתות הכלים שראויות להחזירן למקומן ולשמש מלאכתן הראשונה טפי חזי כי נתפרקו בשבת, שהן מוכנים אגב אביהן, משנתפרקו בערב שבת, דהתם איכא למימר דכיוון שלא החזירום שם מבעוד יום בטלו מתורת כלי

יש להעיר על דברי המיוחס לר"ן – דברי בעלי התוספות (והר"ן) מבוססים על כך שהגמרא אומרת שיותר סביר שכלי יהיה מוקצה אם הוא נשבר בימות החול מאשר אם נשבר בשבת, שהרי אם הוא נשבר בשבת הוא מוכן אגב אביו. לכאורה המיוחס לר"ן לא יכול להתעלם מאמירה זו של הגמרא. מסתבר שלשיטתו יש סברא לומר ששבר הכלי לא יהיה "נולד", מכיוון שהוא מוכן אגב אביו. ברם, בשונה מתוספות, אין אף משמעות מעשית לאמירה זו. אמנם הכלי לא יהיה נולד, אך הוא עדיין יהיה מוקצה מחמת גופו!

❖ כלי העומד לתיקון – עיון בסוגיית הסנדל שנפסק

בשיעור אנו למדים שחלקו הראשונים אם כוונת התיקון העתידית משמרת שם "כלי" על הכלי השבור, ומתיר את טלטולו. הגמרא במקום אחר דנה אם סנדלים שרצועותיהן נקרעות נעשים מוקצה. עצם הדיון מעלה ספק בשיטת התוספות והרמב"ם – אם הסנדל נכנסה שלמה לשבת, ויש כוונת תיקון, מדוע שתהפוך למוקצה לשיטתם?

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קיב עמוד א

רבי ירמיה הוה קאזיל בתריה דרבי אבהו בכרמלית, איפסיק רצועה דסנדליה, אמר ליה: מאי ניעבד לה? אמר ליה: שקול גמי לח דחזי למאכל בהמה, וכרוך עילויה. אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף, איפסיק ליה רצועה, אמר ליה: מאי איעביד ליה? אמר ליה: שבקיה. - מאי שנא מדרבי ירמיה? - התם לא מינטר, הכא – מינטר והא מנא הוא, דאי בעינא - הפיכנא ליה מימין לשמאל! - אמר ליה: מדקמתרץ רבי יוחנן אליבא דרבי יהודה - שמע מינה הלכה כרבי יהודה. מאי היא? ד תניא: סנדל שנפסקו שתי אזניו או שתי תרסיותיו, או שניטל כל הכף שלו - טהור, אחת מאזניו או אחת מתרסיותיו, או שניטל רוב הכף שלו - טמא. רבי יהודה אומר: נפסקה פנימית - טמא. החיצונה - טהור. ואמר עולא ואיתימא רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כמחלוקת לענין טומאה, כך מחלוקת לענין שבת (עד כאן חלק הסוגיה שנעסוק בו)

רש"י מסכת שבת דף קיב עמוד א

איפסיק רצועה דסנדליה - ונפל הסנדל מרגלו, שעל ידי הרצועה הוא עומד, שהסנדל פתוח מעל גביו, וצדדיו של עץ או של עור שלוק וקשה, והרצועות נקשרות על גב הרגל, ומעמידות אותו. שקול גמי לח דחזי למאכל בהמה - דראוי לטלטול. וכרוך - במקום הרצועה, ונועלו עד שתכנס. אביי הוה קאי קמיה דרב יוסף - בחצר. שבקיה - במקום שנפל מרגלך, ולא תטלנו בידך להצניעו. ומאי שנא מדרי ירמיה - דשרא ליה ר' אבהו לנועלו על ידי גמי.

התם - בכרמלית, כגון בקעה, לא הוה מינטר.
והא מנא הוא - ואמאי אסור לטלטלו, והא עדיין תורת מנעל עליו!
דאי בעינא הפיכנא מימין לשמאל - שהסנדל יש לו שתי תרסיות, והן של עור, מקום קביעות הרצועות אחת מבחוץ ואחת מבפנים לבין שני רגלים, כעין שיש למנעלים שלנו, וכשנפסק הפנימי - ראוי הוא לתקנו, ואף על גב שתיקונו ניכר וגנאי הוא - מיהו לצד פנים לא מיתחזי, וכשנפסקה חיצונה אינו הגון שוב לתקנו, והך דאביי חיצונה איפסיק, משום הכי אסריה רב יוסף אפילו לטלטלו, ואמר ליה אביי: והא אכתי מנא הוא, דהפיכנא ליה לרגל האחרת, ונמצאת החיצונה פנימית.
אמר ליה מדקא מתרץ ר' יוחנן - למילתיה דר' יהודה לקמן, ומפרש לה.
שמע מינה הלכה כר' יהודה - דאמר משנפסקה החיצונה לאו מנא הוא.
אזניו - שכלפי גב הרגל, שאוחזו בהן כשנועלו.
תרסיותיו - מקום קביעות הרצועות.
הכף - שול"א +סוליית הנעל+ בלעז, שתחת פרסות הרגל.
טהור - דתו לא מתקני ליה, ואי נמי מתקני ליה - חדוש הוא, והשתא מיהא בטיל ליה.
טמא - לא פרחא טומאה מעליו, דאכתי מנא הוא, ואפילו נפסקה החיצונה, דאי בעי מפיד ליה מימין לשמאל, ונמצאת חיצונה נעשית פנימית.

מהי כוונת אביי באומרו שביכלתו להפוך את הסנדל לרגל השניה?
רש"י מסביר את ההבחנה שבין הרצועה הפנימית והחיצונית (שעולה שוב בדברי רבי יהודה) כך - אם הפנימי נקרע, ניתן לתקנו. אם החיצונה - אינו הגון לתקנו. כלומר - כעת הסנדל אינו ראוי ללבישה כלל. אך יש לדון אם הסנדל מוקצה לפי פוטנציאל התיקון.
מהדברים עולה כשיטת התוספות והרמב"ם, שהיכולת לתקן משאירה את שם "כלי" על החפץ.
אך ר"ח מבאר את הגמרא אחרת -

רבינו חננאל מסכת שבת דף קיב עמוד א

א"ל אביי אי בעינא אפיכנא ליה. לא חיישינן ליה. יש רבנן דהוו מפרשי אפיכנא ליה מימין לשמאל וכיון דאפיכנא ליה הויה לה רצועה דאיפסיקא (וסדורא דפיש לבראי ומיהדק קליל) ומסתגי ליה. ואנן לא קא מתחזי לנא היכי הויה הכין, אלא הפוך מקום עקיבו לראשו, ואוחזו באצבעותיו, ואמר ליה - כיון דמסגינא ביה, אף על פי בהיפוך - כלי הוא, ואמאי אסור לטלטוליה?

כלומר, לא מדובר על תיקון פוטנציאלי עתידי, אלא שימוש נוכחי, כך שלכל הפחות אין ראייה מהסוגיה לשיטת התוספות לפי דבריו.

נשוב לחלק הקודם של הסוגיה. רב יוסף אומר שהתירו לרבי ירמיה לעשות תיקון זמני לסנדל ולהמשיך ללכת איתו מכיוון שהרצועה נקרעה במקום בו הסנדל לא היה נשמר, ואילו של אביי נקרע במקום בו הוא משתמר, ולכן הורה לו רב יוסף להניח לסנדל. זו פסיקה מפתיעה ביותר - האם איסור מוקצה (או טלטול בכרמלית) מותר בגלל הפסד של סנדל? יתרה מזו - האם אין לסנדל קרוע אף שימוש חלופי, שיצדיק את זאת שהסנדל לא יהפוך למוקצה?

המאירי מתרץ בכיוון אחד -

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף קיב עמוד א

תמה על עצמך, אם טלטולו נאסר, היאך נתירהו בפסידא מועטת כל כך? ועוד טלטולו מפני מה נאסר, והרי אף הוא ראוי למלאכה כמו שכתבנו!

לגבי הקושיה הראשונה הוא מציע לתרץ -

והיאך התיירו בכרמלית משום דלא מינטר לא שאנו חוששין לפסידא מועטת כזו אלא שמא יחוש הוא עליה ויבא להביאה בידו

לגבי הקושיה השניה הוא כותב שאכן המעשה הוא לשיטת רבי יהודה, ואף היו שנקטו כשיטתו לאור סוגיה זו

תדע שהרבה פסקו מטעם זה כר' יהודה ואין כאן תשיש למלאכה ראשונה ואף על פי שהיא ראויה להחליפה לרגלו האחר

אך המאירי מוכיח שהפסיקה הנכונה היא כת"ק, ולא כרבי יהודה -

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף קיב עמוד א

מ"מ גדולי הפוסקים והמחברים וגדולי המפרשים כלם מחליטים לפסוק כרבנן ולהתיר בטלטול כל שבר אחר שהוא ראוי למלאכה

לכן נקטו רוב הפוסקים כשיטת הראב"ד (שהובאה במאירי, ריטב"א ועוד. אנו נביאה בלשונו של הרשב"א).

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קיב עמוד א

תירץ הראב"ד ז"ל דרב יוסף ורבי יוחנן [נ"א: ר' אבהו] סבירא להו כר' יהודה דוקא בסנדל שנפסקה אחת מאזניו, דלא מבטיל ליה איניש ממלאכתו בהכי לחודיה לכסויי ביה מנא או לסמוך בו כרעי המטה, אלא דעתיה לתקוניה ולא הדוריה למלאכתו, הלכך, כיון דלא חזי ליה לנועלה לכולה שבת – מוקצה הוא, ומשום הכי אמר ליה רב יוסף שבקיה דלאו מנא הוא, ודווקא בחצר דמינטר דמקצה ליה איניש מדעתיה עד דמתקן ליה, אבל בכרמלית, דלא מינטר, לא מקצה ליה איניש, אלא דעתיה עליה לטלטולי על ידי גמי לח

הראב"ד מחדש ומחדד שתי נקודות יסודיות.

בשיעור הקודם למדנו שהראב"ד פסק שטלית של מצווה שנקרעה איננה נידונה לפי יכולת השימוש הטכנית, אלא המעשית – מכיוון שמדובר בתשמיש מצווה, לא סביר שישתמשו בה לצורך חולין, ולכן היא תהיה מוקצה, למרות שניתן להשתמש בה.

כאן הראב"ד מוסיף שלב נוסף – שבר כלי שניתן להשתמש בו בשימוש חלופי, אך לא רוצים לעשות זאת, אלא לתקנו, לא ייחשב כלי שניתן להשתמש בו בשימוש החלופי, מכיוון שבפועל ברור שלא ישתמשו בו באופן זה (כמו שברור שלא ישתמשו בתשמיש מצווה שבלה לשימוש חולין).

בסיפא של דברי הראב"ד נראה שנקט דרך ביניים בין הראשונים שלמדנו עד כה. מצד אחד, הסנדל לא ראוי לשימוש כעת. אמנם יתכן למצוא עבורו שימוש חלופי, אך בעליו לא יעשה כך בפועל, ולכן הסנדל מוקצה לצורך תיקון. מצד שני, אי אפשר לומר שהוא מוקצה ממש, שהרי כוונת האדם היא לתקן את הסנדל. אם כך, הדין יהיה תלוי אם אדם מסיח דעתו מהסנדל במצב הנוכחי. אם הסנדל במקום שמור, כעת הסנדל ממתין לתיקון, ואסור לטלטלו. אך אם הוא במקום שאינו שמור, כעת יש לאדם מה לעשות עם הסנדל – להעבירו למקום שמור. ולכן מותר לטלטל אותו!

❖ **מדוע הברייתא אסרה טלטול כירה שנשמטו שתי ירכותיה? והאם רב חולק עליו?**

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קלח עמוד ב

תניא כירה שנשמטה אחת מירכותיה - מותר לטלטלה, שתים - אסור. רב אמר: אפילו חד נמי אסור, גזירה שמא יתקע

התנא אמר שאסור לטלטל רק כאשר שתיים מרגליה נשמטו. רב אוסר מעת שנשמטת ירך אחת. האם רב חולק על התנא? והאם הוא עוסק באיסור שונה מהאיסור בו עוסק התנא?
רש"י מפרש –

רש"י מסכת שבת דף קלח עמוד ב

שמה יתקע - כשמחבר לה הרגל יתקענה בחוזק והוי בונה, אבל (תנא קמא) היכא דלא נשמטה אלא אחת - לא חייש למתקע כולי האי

מדבריו נמצאנו למדים שהתנא ורב מסכימים שטלטול הכירה נאסר שמא יתקע. מחלוקתם היא אם אוסרים כאשר נשמטת ירך אחת או שתיים.

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קלח עמוד ב

כירה שנשמטה. פי' לכירה יש לה רגלים כמו פטופטין וכשנשמטה אחת מירכותיה מותר לטלטלה דעדין שם כלי עליה

גזירה שמא יתקע. ולפיכך אפילו אחת אסור

מלשון הריטב"א משמע שתנא קמא רק דן בשאלת המוקצה - האם שמיטת הירך מסירה מהכירה שם כלי. רב דן מכיוון שהתנא לא דן בו - איסור הטלטול שמא יתקע. באופן דומה מבאר ר"ח -

רבינו חננאל מסכת שבת דף קלח עמוד ב

הא דתניא כירה שנשמטה אחת מירכותיה מותר לטלטלה ב' אסור לטלטלה. כירה זו כלי מתכות היא וכל זמן שתורת כלי עליה מותר לטלטלה לצורך מקומה. לפיכך אם נטלה אחת מירכותיה עדיין כלי היא שיכולה לעמוד בג' אבל אם ניטלו ב' בטלה מתורת כלי שאינה יכולה לעמוד בשתיים. רב אמר אפילו אחת אם ניטלה אסור לטלטלה גזירה שמא יתקע והלכתא כרב

והמאירי –

בית הבחירה (מאירי) מסכת שבת דף קלח עמוד ב

כירה שנשמטה אחת מירכותיה אסור לטלטלה אף על פי שתורת כלי עליה עדיין גזירה שמא יתקע כשהוא מחבר לה הרגל ר"ל שתוקעו שם בחוזק ומ"מ בנשמטו שתיים מירכותיה אי אתה צריך לכך שהרי אסור לטלטלה מצד עצמה שאין תורת כלי עליה

והרי"ד –

פסקי רי"ד מסכת שבת דף קלח עמוד ב

פירוש: נשמטה אחת מירכותיה, שהן פטופטיה, מותר לטלטלה, דאכתי תורת כלי, שהוא סומכה בכותל ויושב עליה ... אבל אם ניטלו שתיים כבר בטלה מתורת כלי, דתו לא חזיא לישב עליה, והוא לה כאבן בעלמא. ורב אמר אפילו אם נשמט פיטפוט אחד אסור לטלטלה, גזירה שמא יחזירנו בה ויתקע כדי להדקו יפה ... ורב תנא הוא ופליג אברייתא

מצד אחד, לכאורה מכיוון שפוסקים הלכה כרב, אין נפקא מינה בדיון. כך או כך, מעת שנשמטת רגל אחת, אסור לטלטל את הכירה.

אך טענה זו איננה מדויקת. כפי שאנו למדים בשיעור, יש נפקא מינות בין גזירת כירה לבין איסור מוקצה. שתי דוגמאות –

1. לפי רבים מהראשונים, אם החלק מפורק ועתידים לחברו, אין איסור מוקצה.
 2. אם אין יכולת לחבר (מכיוון שהרגל שבורה או שנעלמה) אין גזירה שמא יתקע.
- משמעות הדברים היא שאם שתי רגליים נשברו – הכירה תהיה מוקצה לכל הדעות, אך לא יהיה בה גזירת כירה. אם שתי רגליים פורקו, ולא נשברו – לפי חלק מהראשונים הכירה תהיה מוקצה (לפי אחרים לא, שהרי עתיד לחבר. עיין בהרחבה הקודמת אודות סנדל שנפסקה רצועתו), אך לכולי עלמא יש לגזור שמא יתקע.